

12 oktober 1915

Wederopbouw in België.

De heer W. A. Van der Veen, voorzitter van het Land- en Tuinbouwcomité te Antwerpen (onder het erevoorzitterschap van de consuls-generaal der Verenigde Staten van Amerika, van Nederland en van Spanje), heeft in een persgesprek een en ander medegedeeld betreffende de arbeid ter voorbereiding van de heropbouw in België.

De heer Van der Veen wees er op, dat dit vraagstuk, waarover niet het minst in het buitenland, merkwaardig veel gesproken en geschreven wordt, verre van eenvoudig is. Als slotsom worden er comités gevormd, die zich voorstellen de zaak in studie te nemen. De Duitse overheid ving in september 1914 reeds aan met een onderzoek, waarover door Geheimrat von Falcke rapport werd uitgebracht. Sindsdien is er nog heel wat meer verwoest en heeft men in België onder leiding der beste Belgische krachten zich onophoudelijk bezig gehouden met het behandelen der goederen die de wederopbouw betreffen.

Deze energie is een gelukkig verschijnsel, getuigende van een vitaliteit in het Belgische volk, dat over de puinhopen en de ellende heen in de toekomst ziet en daar in het onverwoest geloof aan eigen ras en traditie de dierbare scheppingen der vaderen ziet herrijzen in nieuwe glorie en heerlijkheid.

Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat zich in de beschouwingen veel emotie mengt. Men heeft veel vergaderd en geredeneerd, met in hoofdzaak dit resultaat, dat men nu althans weet, waarin men onderling overeenstemt of verschilt en inziet, dat de zaak zelf moeilijk is en ingrijpt in de sociale, economische en bestuurstoestanden.

De juridische kant der zaak is ingewikkeld en administratief; de esthetische kan worden gezien uit historisch en uit modern gezichtspunt. Er doen zich verkeers- en sanitaire kwesties voor, waarbij zich gevoelens voegen van traditie en nationaliteit bij het publiek, vooral in deze dagen sterke krachten, die evenzeer ontzien moeten worden als de godsdienstige inzichten, welke zich soms heftig kanten tegen de verplaatsing van een kapelletje, dat eeuwenlang een sta in de weg is geweest.

Bovendien vinden plaatselijke autoriteiten vaak, dat zij vaak best in staat zijn de zaak tot een bevredigende oplossing te brengen door onderlinge schikkingen in eigen kring, terwijl beroeps- en amateuresthetici daarvan luidkeels schande roepen en de zaak van hoger af geregeld wensen.

De heer Van der Veen herinnerde eraan, dat hij er reeds bij een bespreking in kleine kring verleden jaar in december op had gewezen, dat nuchterheid en soberheid eerste voorwaarden zijn voor het bereiken van een overzicht der aangelegenheden en had getracht aan te tonen, hoe dwaas het is een verstrekkende invloed toe te kennen aan inzichten, die door onderling geschil zichzelf krachteloos maken.

Welke zijn nu de belangen, waartussen overeenstemming moet worden verkregen en op welk terrein?

Allereerst waren de verkeerskwesties aan de orde bij de besprekingen, dan de sanitaire aangelegenheden, vervolgens de eisen der kunst, waarbij de belangen der eigenaars en bouwers met elkaar in botsing komen. Men erkent die belangen te moeten ontzien, wil men de gelegenheid openen, vroegere welvaart te herwinnen.

Velen nu zijn eenvoudig onmachtig weer op te bouwen, personen, doch ook gemeenten. Industrieën zijn verwoest, werkkrachten hopeloos verdreven; gehele klassen der bevolking zullen op vele plaatsen geen bestaan meer kunnen vinden. En ook fabrieken zullen, indien al herbouwd, over niet genoeg kapitaal beschikken, om woningen te bouwen voor het personeel, ook al omdat, zoals menig fabriekseigenaar aan de heer Van der Veen mededeelde, het zeer de vraag zal zijn of zijn industrie er in zal slagen zich er weer bovenop te werken na de oorlog (nu zijn werklieden in het buitenland geholpen zijn aan geld om daar een bedrijf te vestigen).

Daarom zal de bouw van arbeiderswoningen een riskant bedrijf zijn, en juist bij het bouwen van deze kleine woningen dient, zegde de heer Van der Veen, met sanitaire eisen zorgvuldig rekening te worden gehouden, hetgeen de moeilijkheden nog slechts vergroot.

Velen hopen bij de herbouw van hun huis op een schadevergoeding van de staat (er is nl. in 1842 een wet tot stand gekomen, die recht op vergoeding erkent voor oorlogsschade). In België wordt zeer sterk gevoeld, zegde de heer Van der Veen, dat er een zodanige plicht op de gemeenschap rust, en nooit had hij die opvatting horen bestrijden. Trouwens men voelt zich in België over het algemeen zeer solidair en dat had hem als een mooie trouwhartige uiting van het volksgevoel steeds zeer getroffen. Van harte hoopt hij ook, dat de arme zwoegers, die in hun hutjes op de puinhopen van hun vroeger gelukkig tehuis wonen, niet teleurgesteld worden.

Nu voert deze mogelijkheid van een algemeen dragen der lasten bij velen, die dromen van een schitterend herstel van vroegere schoonheid en welvaart of van de bouw van nieuwe tuindorpen en voorsteden, allerlei nieuwe plannen voor de geest. Soms zouden ze al een geheel dorp willen herbouwen op een plaats, waar het geboomte schilderachtiger is, of zouden ze vijvers door de straten

willen graven en een nieuwe kathedraal willen stichten, midden in de gemeenten.

Wordt nu het recht op schadevergoeding erkend, dan mag de betekenis daarvan toch nog niet worden overschat, want ten eerste zal er zeker heel wat tijd verlopen voor het geld kan worden uitbetaald en blijft het voorts de vraag of men alle schade zal kunnen vergoeden.

Het "Land- en Tuinbouwcomité", waarvan de heer Van der Veen de voorzitter is, ontving reeds in december 1914 machtiging tot het vaststellen der oorlogsschade. Wat de onroerende goederen betreft kunnen worden onderscheiden schade, toegebracht door de Belgische troepen ten behoeve der verdediging, schade, tijdens de gevechten ontstaan, en die, welke op last der Duitse bevelhebbers om strategische of andere redenen werd aangericht. De heer Van der Veen verklaart, dat het gezamenlijke bedrag der schade, dat nog niet vast te stellen is, tot een enorme hoogte zal stijgen.

De schade, die indirect geleden wordt, is echter niet minder groot en stijgt nog hoe langer men op deze schadevergoedingen moet wachten. Landbouw, handel en industrie, moeten, willen ze zich handhaven, terstond na het sluiten van de vrede kunnen aanvangen. Gesukkel toch, in een industriële onderneming vooral, veroorzaakt veel geldverlies, en het klein bedrijf kan zeer zeker zulke onkosten niet dragen. Ook is het een gebiedende eis tot herstel van rustige maatschappelijke toestanden, de zogenaamde werkende stand weer geregeld aan arbeid te helpen.

Zal men er aldus in slagen de aangelegenheden van algemeen belang (als verkeers- en sanitaire kwesties en die de esthetische eisen betreffen) langs administratieve weg te regelen? Zullen overgangsbepalingen niet noodzakelijk blijken en zullen bv. voor

arbeiderswoningen bij de fabrieken aanvankelijk niet loodsen en keten dienst moeten doen? Zal men niet enigszins de hand moeten lichten met bepalingen inzake veiligheid en grootte van fabriekslokalen, en met sanitaire voorschriften van allerlei aard, en slechts in toepassing moeten brengen hoognodige en op de toekomst berekende voorschriften? Zal de aangeboren kunstsmaak der Belgen onder alle moeilijkheden zich kunnen doen gelden en niet maar de eerste de beste bouwvorm zich van de situatie meester maken? Zullen historische en moderne richting elkaar blijven bestrijden? Er heerst in het Belgische volk een kunstzin, die de Vlaamse steden heeft gemaakt tot bedevaartplaatsen voor allen, die iets voor kunst voelen. Die kunstzin onderscheidde zich steeds door ongedwongenheid, goede smaak en warsheid van alle dogmatiek. Het is zeker te hopen, aldus de heer Van der Veen, dat de Belgische architecten zichzelf zullen blijven en zich niet teveel onder invloed van de vreemde zullen laten brengen. Hij is er daarbij van overtuigd, dat meer nog dan tevoren de nationale idee zich voortaan in het Belgische volksleven en de Belgische volkskunst zal doen gelden en de toekomst zal nog grootser zijn dan het verleden.

Een verenigde commissie, die in nauw verband staat met het "Nationaal Hulp- en Voedingsmiddelencomité", tracht leiding te geven. In die commissie zijn mannen samengebracht, die een ernstige en degelijke arbeid waarborgen. Ook heeft men "Provinciale Studiecomités" (voor de herbouw van hoeven, landelijke woningen en dorpen) samengesteld. Het "Land- en Tuinbouwcomité" heeft daarvoor geen speciale commissie willen aanwijzen, omdat reeds een commissie voor verfraaiing van het landelijk schoon bestond. Deze commissie werkt nu als Provinciale Commissie.

Zo is een grondige en allesomvattende organisatie verkregen, zegde de heer Van der Veen, die krachtige invloed kan oefenen op het

volksleven, vooral op het platteland; vertakkingen toch worden in alle gemeenten verkregen.

Zo wordt dus de bodem gelegd voor een nieuwe bloei. Het is een organisatie, meent de heer Van der Veen, die zeker België tot eer strekt. Straks zal nu de praktijk komen met zijn zorgen, bezwaren en moeilijkheden, o.a. van economische aard. Ook de laatste worden onderzocht, en de heer Van der Veen deelde mede, dat hij bezig is een project te ontwerpen, dat veerkracht zal kunnen schenken aan het economisch leven reeds op de dag, dat de vrede gesloten wordt. Betreffende dit plan, waarvoor belangstelling en steun van het Nederlandse publiek zal worden ingeroepen, zullen later nadere mededelingen worden gedaan.

België heeft echter vooral zakelijke steun nodig op zuiver zakelijke financiële grondslag.

Brood.

Onze correspondent schrijft uit Brussel:

Nu een verordening de broodprijs in het generaal-gouvernement is komen regelen en daardoor een gehele reeks reglementen als het ware de kroon wordt opgezet, zal het wellicht niet zonder belang zijn de gang van zaken in deze eens in herinnering te brengen.

Op 30 juni jl. werd een besluit bekend gemaakt, waarvan de aanhef aldus luidde: "Ik heb, zegde baron von Bissing daarin, er toe besloten de graanoogst en de andere onder n°. 1 opgesomde akervoortbrengselen van dit jaar voor het uitsluitend gebruik der burgerbevolking in het gebied van het generaal-gouvernement te bestemmen. Te dien einde verorden ik vooreerst beslag te leggen op de hierin aangeduide oorlogsvoorraden aan de hand der volgende bepalingen. Door deze inbeslagneming moet het opjagen van de

prijzen belet worden, waardoor de prijs van het brood zou stijgen. Terzelfder tijd maakt het beslag een billijke en alle behoeften van het land tegemoet komende verdeling van de graanoogst en het meel mogelijk. Ik verwacht stellig, dat de Belgische bevolking, inzonderheid de landbouwende ondernemers, met het oog op de uitsluitend voor de welvaart van het land genomen maatregelen, bij de uitvoering ervan bereidwillig zal meehelpen.” Artikel 1, waar het eigenlijk op aankomt, luidt aldus: Al het in België binnen het gebied van het generaal-gouvernement aangebouwde graan, zoals rogge, tarwe, spelt, evenals gerst (voeder- en brouwgerst) wordt, zowel zuiver als met andere graansoorten vermengd, zodra gepikt (gemaaid), ten gunste der burgerbevolking binnen het gebied van het generaal-gouvernement hierbij in beslag genomen. De inbeslagneming strekt zich uit tot halm en tot uit het graan gewonnen meel. Na het dorsen wordt het stro teruggegeven.

Bij verordening van 23 juli werd art. 6 van voornoemd besluit, dat luidde: “Het in beslag genomen graan zal tegen gereed geld bij de overneming door een door mij te benoemen oogstcommissie aangekocht en voor de bevolking binnen het gebied van het generaal-gouvernement ter beschikking gehouden worden”, gewijzigd. Bepaald werd nu: art. 1. Ik verleen het “Nationale hulp- en voedingscomité” het uitsluitend recht tot aankoop van de in beslag genomen voorraden en voorkomende overschotten aan koren tegen gereede betaling, volgens een eenheidsprijs, die ik zal vaststellen; en art. 5. De Zentral-Ernte-Kommission (de centrale oogstcommissie, die bij dit besluit werd ingesteld) heeft te bepalen, welke hoeveelheden telkens van de inbeslagneming vrijgelaten en aan de bevolking mogen worden gelaten. Zij bewaakt de broodverzorging der Belgische bevolking en moet inzonderheid er voor zorgen, dat van de volledige Belgische korenoogst 1915 na aftrek van het vereiste zaadgoed niet meer dan 1/12 maandelijks verbruikt wordt. Zij moet

mij bovendien voorstellen doen over de eenheidsvoet voor het verbruik per hoofd der bevolking, over de inkooprijzen van het gedorst koren, over het vermalen en de hoogste prijzen voor de verkoop van gedorst koren, van meel, zemelen en brood.

Een besluit van 28 augustus kwam daarop de voorafgaande verordeningen ook van toepassing verklaren op het koren en meel uit de voorgaande oogstjaren.

Ter aanvulling van dit alles zijn nu twee van 24 september gedagtekende besluiten de prijzen voor het generaal-gouvernement en voor Brussel en omstreken komen vaststellen. Op voorstel der Zentral Ernte Kommission bepaalt de gouverneur-generaal de maximumprijzen voor geheel België voorlopig als volgt:

Tarwe uit pakuis of molen, 38,90 F per 100 kg.

Rogge uit pakhuis of molen, 25,50 F per 100 kg.

Zemelen uit de molen geleverd, 22 F per 100 kg.

Meel aan bakkers of gebruikers geleverd, 46 F per 100 kg.

Brood aan verbruikers geleverd, 0,42 F per kg.

Voor Brussel en omstreken zijn deze prijzen dezelfde, behalve voor meel, dat 53,25 F per 100 kg kost, en brood, dat wij, evenals voorheen, met 0,48 F de kg zullen hebben te betalen. Alle prijzen gaan op 1 oktober in.

Evenwel blijft het nationale comité de bij bijzondere verordening van 10 augustus voor hem vastgestelde prijzen betalen, welke zijn, per 100 kg: voor tarwe 27,50 F, voor spelt 21,50 F, voor rogge 23,50 F, voor masteluin 25,50 F.

Intussen wordt aan de onder de centrale commissie werkende provinciale oogstcommissies bevoegdheid gelaten om, in overleg met de burgemeesters, in hun gemeenten lagere maximum

broodprijzen te bepalen. Bovendien is nog in een nieuwe verordening voorgeschreven, dat de maalverhouding voor koren op 90 procent wordt vastgesteld en met 15 oktober op 75 procent, zodat dan op 100 delen koren niet meer dan 75 delen meel mogen gewonnen worden.

Het is nu maar te hopen, dat deze ganse wetgevende arbeid gedurende de komende maanden zijn zegenrijke gevolgen zal laten gevoelen.

Opnieuw. Wederopbouw (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 30 september.

Er zijn, volgens Duitse cijfers die zeer zeker niet overdrijven, in België niet minder dan zesentwintigduizend huizen onder de oorlog "zerstört oder beschädigt", als men er wel te verstaan het tegenwoordig oorlogsgebied (alles dus wat ten westen van Gent ligt) buiten laat, waarvan men zich de verwoesting heel goed kan voorstellen. Uitgedrukt in procenten, hebben in de provincies Namen en Antwerpen vier tot vijf huizen op honderd geleden; in andere provincies daalt het cijfer tot vier procent, elders gaat het van een half tot één en driekwart procent Aldus voorgesteld, schijnt dat nog zo heel veel niet te zijn. In werkelijkheid is het echter ontzettend, omdat het betekent, niet dat men om de honderd huizen er één tot vier of vijf vernield heeft, maar dat ganse stadswijken, ja, zo goed als gehele steden (Dendermonde bv.) er door plat werden gelegd. Het is het heropbouwen van voornamelijk deze wijken en stadsdelen, die aan het vaderland nieuw aanschijn moeten geven. Dezen, die met nieuwsgierigheid naar de nieuwe aanblik der steden en dorpen uitzien, hebben van nu af aan stof genoeg tot het zich vormen van een denkbeeld hieromtrent. Al vrees ik dat dit denkbeeld vooralsnog vaag zal blijven, in zijn delen wel enigszins tegenstrijdig. Feitelijk

hebben alleen degenen, die rechtstreeks in de wederopbouw betrokken zijn - meer bepaald de Belgische regering en het Duitse generaal-gouvernement - misschien een juist inzicht in de gedaante van het België der toekomst. Ik zeg: misschien; want ge zult straks zien, dat er van officiële Duitse zijde uiteenlopende meningen worden voorgestaan. En verder zijn daar natuurlijk tal van bouwmeesters, die, op grond van trouwens uitmuntende beginselen, een goed deel van hun wensen reeds voor werkelijkheid houden. De leek echter, de goede burger, die niet meer verlangt dan een gerieflijk huis in een prettig stadsdeel: die wemelt het vooralsnog voor de ogen, als hij zich in het beschouwen van het België van morgen komt te verdiepen.

En dat is nogal goed te begrijpen. Want, wendt hij zich om raad tot de Belgische regering - en hij doet het natuurlijk in de eerste plaats -, dan krijgt zijn nieuwsgierigheid wel gedeeltelijke bevrediging; deze bevrediging is echter meer van utilitaire dan van esthetische aard; daardoor zeer zeker niet gering te schatten, maar onvolledig toch, voor wie nu eenmaal weten wou hoe, bv. na de oorlog de Statiestraat van Leuven er uit gaat zien. Voor zover wij immers de inzichten van de Belgische regering hebben mogen vernemen, beweegt zij zich in de eerste plaats op het gebied der openbare wegeis enerzijds, op dat van bouwrecht anderdeels. En dit is, het dient erkend, bij wederopbouw hoofdzaak. Niet alleen bestaat thans de gelegenheid de wederopbouw naar de eisen van hygiëne en verkeer in te richten: het komt er op aan, de openbare machten in deze te wapenen tegen alle willekeur. Het is heel mooi, de nieuwe rooiplannen, die vast ongewenste maar in deze per slot van rekening welkome gebeurtenissen hebben mogelijk gemaakt, te gemenen goede te ontwerpen; men moet echter tevens bij machte worden gesteld, ze uit te voeren tegen elke slechte wil in. Daarom dient, zo voor staat als voor provincie en gemeente, het principe aangenomen der

onteigening te algemenen nutte van alle gronden, percelen en panden, die binnen de nieuwe rooilijnen mochten liggen. Daarom dient verder het controlerecht op het bouwen van elk huis afzonderlijk en van hele huizengroepen vergroot en eveneens als beginsel gesteld. Nog onlangs heeft de “Chambre syndicale des architectes de Belgique” zich tot de gemeenteraden gewend met het verzoek, geen toestemming tot bouwen te verlenen, dan wanneer de overlegde ontwerpen ondertekend zijn door een gepatenteerd bouwkundige. Die maatregel beantwoordt aan een noodzakelijkheid. Maar hij is onvoldoende, en dat schijnt de Belgische regering eveneens in te zien. Waar zij tevens haar gezag schijnt te willen doen gelden: inzake arbeiderswoningen. Hier was al heel wat voor gedaan: nieuwe stedenaanleg laat echter nog heel wat uitbreiding der heersende wetgeving toe.

Slechts in een enkel geval beweegt de Belgische regering (die trouwens niet dan na afloop van de oorlog wil optreden) zich meer bepaald op esthetisch gebied, en dan nog alleen zijdelings. Zij wil namelijk van geen puinhopen weten, die ze ongewenste herinneringen aan smartelijke gebeurtenissen acht te zijn, en vervangen zal door gedenkstenen op gepaste plaatsen waar de namen op vermeld staan van gesneuvelde soldaten en burgers, en die de vernieling of verwoesting van gebouwen zullen vermelden. Ook General Gouverneur von Bissing wil van geen bouwvallen weten, en heeft, schijnt het, spoedige opruiming van puinhopen bevolen. Hij wacht het verloop der omstandigheden niet af: hij wil, of wenst althans, spoedige wederopbouw, en wel om vier redenen: 1° uit liefde voor de schoonheid; 2° om tegenstrevers te beletten, op daden van de zogenaamde Duitse barbaarsheid te wijzen; 3° om de werkloosheid te bekampen; 4° om de verdreven Belgen toe te laten naar huis terug te keren.

Ge ziet het: hier komt esthetiek in de allereerste plaats. En de leek, de eenvoudige burger van daareven, die wenst zich een concreet denkbeeld te vormen van onze steden, als wij weer in peis en vree zullen leven, - de leek zou daar profijt kunnen bij hebben, indien hij van meet af niet stoten ging op de tegenspraak, waar ik het hierboven over had. Uit mijn vorige brief over "Wederopbouw" weet ge, dat baron von Bissing zijn goedkeuring heeft gehecht aan de inzichten van Karl Rehorst, die ik erin aanhaalde. Anderdeels herinnert gij u, dat Wilhelm von Bode indertijd officieel gelast werd met het inventariseren van al wat beschadigd of vernield was. Nu zijn beide raadgevers het blijkbaar oneens, waar het heropbouw van vernielde stadswijken geldt.

Volgens von Bode, in het weekchrift *Wieland* (zie *Tägliche Rundschau*, Berlin 22-7-15), dient desgevallend het oude karakter der stad bij wederopbouw in het oog gehouden; terwijl Rehorst wel het "Charakter der örtliche Bauweise" behouden wil, maar overigens, en terecht, meent, dat elk nieuw gebouw een beeld van eigen tijd moet geven. Naar wiens zienswijze nu zal de leek zich schikken? Hij is, vergeet het niet ... een leek. En wat zal hij verder denken van Rehorst's voorstel, Belgische bouwkundigen in Duitsland te laten rondreizen om hun eens te tonen hoe men daar moderne steden bouwt! Hij zal terugdenken, de leek, aan het Duitse gebouw op de wereldtentoonstelling te Brussel, in 1910, waar hij al een hele tijd voor nodig had om eraan te wennen; en hij zal verder terugdenken aan het Duitse gebouw op de wereldtentoonstelling te Gent, in 1913, waar hij nooit aan wennen kon, al werd hij honderd jaar ...

Dat voorstel van Rehorst is trouwens het gevolg van een dubbele vergissing: 1° hij heeft ongelijk te menen dat de architecten uit het land van Horta en Hankar niet op de hoogte zouden zijn van de moderne bouwkunst, inzonderheid deze van Duitsland (waarvan de Vlaming Henry Van de Velde als de voornaamste voorloper geldt); 2°

het is verkeerd te menen, dat de Duitse bouwkunst, die dan toch ook voor een deel op plaatselijke tradities berust - niet alles immers komt er uit Ninive en Mycene - ooit op het Waalse, Brabantse, Vlaamse bouwkundige karakter kon worden aangepast. Hij schijnt niet te weten, dat wij hier in België de periode van het St. Lucas-archaïseren al lang en voorgoed achter de rug hebben, en, na een lastige en ontredderende periode van anarchie, die ons trouwens een meester als Horta openbaarde, een tijd schijnen in te willen gaan, waar de "örtliche Bauweise" een grondslag wordt van overigens zeer moderne bouwwerken. Op voorbeeld, meer van Hollanders, waar zij trouwens inniger mee verwant zijn, dan van Duitsers, die hun al te cerebraal rationeel voorkomen, geven onze jongere architecten zichzelf tot opdracht, de geest van streek en volk in de woning uit te beelden. Grote resultaten, ik bedoel: resultaten op grote schaal, hebben zij nog niet dan sporadisch mogen leveren. De wederopbouw van België, die werk zal geven ook aan andere handen dan deze van het Leopoldistische en van het archaïserende tijdvak, mogen bewijzen dat in Wallonië als in het Vlaamse deel van het land moderne bouwmeesters leven, die de aard begrijpen, en de eis van het vaderland.

De Vlaamsche Stem schrijft:

Men ziet in België weer meer Belgisch zilvergeld: halve, hele, dubbele franken, vijffrankstukken.

En dit bewijst, dat de nood stijgt, hoe zonderling deze bewering ook schijnt. Het werk verslapt meer en meer. In veel plaatsen krimpt de ondersteuning in. Dus moet men het kleine spaarpotje, weggestoken in een oude kous, onder de pannen, onder een steen in de kelder, ergens in een verborgen kastje, het laatste appeltje voor de dorst, te voorschijn halen. En het zilvergeld – zilver had immers meer waarde

dan bankpapier, naar de mening van het volk – voor de kwaadste tijd bijeengegaard, komt in omloop.

En als het uitgegeven is, Wat dan ?

Och, we zegden het reeds, met angst ziet men de winter tegemoet.

13 oktober 1915

Het dagelijks brood (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 9 oktober.

Ge kunt uit uw prille kinderjaren onmogelijk vergeten hebben dat de geliefde houding van de legendarische Zuster Anna een afwachtende was. Zij stond, en zag uit. Zij was het verpersoonlijkte beeld der verwachting, en bleef dat goedsmoeds, zolang die verwachting niet was vervuld. Wij nu, Belgen in het algemeen en Brusselaars in het bijzonder, van wie het opgelegde geduld van lieverlede de hoofddeugd is geworden, en die, het woord van Beaumarchais Figaro indachtig, en daarin geholpen door ons aangeboren en trouwens zorgvuldig aangekweekt optimisme, alles maar liefst langs de goede zijde opnemen, - wij zijn allen als afgietsels van bewuste zuster geworden, met het verschil echter, dat wij in de vervulling van onze uitzichten maar een halve hoop durven stellen.

Dit laatste slaat niet, ik wens er u onmiddellijk attent op te maken, op de politieke toestand waarin wij verkeren, en waar ik voor het ogenblik niet aan wil denken. Niet meer trouwens dan ik voor het ogenblik denk aan onze economische toestand, die nochtans zulke twijfel kon wettigen. Neen, het gaat hier om het eenvoudigste ding der wereld: om de dagelijkse bete broods, waar velen, door het eenvoudige feit van hun bestaan, recht menen op te hebben, en

zonder dewelke overigens bedoeld bestaan een negatief begrip zou worden.

En nu doet gij mij opmerken, dat het zowaar de eerste maal niet is, dat ik voor dit levensvraagstuk uw aandacht opeis. Daar antwoord ik u onmiddellijk op, dat ik het niet meer heb gedaan sedert zaterdag 19 Juni jl. hetgeen een hele spanne tijds is, waarin zelfs de gewetensvolste lezer heel wat kan vergeten hebben. Dit is trouwens de enige reden niet om er op terug te komen, en die reden zoek ik zelfs niet in het bestendigen van het komkommertijdvak, waar de journalistiek in dit land onder leeft; want nimmer, ik verzeker u, heeft dit komkommergewas weelderiger, langer en tot walgingszatheid toe getierd, dan in dit weinig gezegende jaar 1915. Andere jaren hadden wij, op dit eigenste tijdstip, het blijde, meest opgewekte hernemen van het winterseizoen; weer gingen de schouwburgen open; over een kleine maand zou het politieke leven hernemen en men gordde zich reeds tot de strijd aan. Dit jaar echter ... nu ja, de Duitsers hebben wel een schouwburg, onder intendantschap van dr. Jaeschke, met een vast en uitgelezen gezelschap, dat in onze Parkschouwburg geregeld het klassieke en moderne repertoire opvoert. Dit is echter, zoals ik zegde, voor de hier residerende Duitsers, en het ligt buiten de wens dat de Belgen zich daarmee zullen bemoeien. En wat de politiek aangaat ... maar ik heb u gezegd dat ik er vandaag niet aan wil denken, al vervult de herinnering aan onze arme Belgische staatkunde mij zowaar met weemoed ... Niet dus de oneindige komkommertijd, ik verzeker u, doet mij grijpen naar dit onderwerp als naar de plank der redding; en zelfs niet mijn slecht karakter (dat trouwens heel goed is). Neen: de reden is eenvoudig, dat ik werkelijk iets nieuws te vertellen heb aangaande het dagelijks brood, hoezeer dit u moge bevreemden; en dat nieuwe is het volgende.

- Gij weet, of hebt het vergeten (en daarom herhaal ik het), dat iedere Belg, sedert de tussenkomst van het Amerikaanse steuncomité en na de onvermijdelijke wisselvalligheden van de aanvang, recht kreeg op twee honderd vijftig grammen in beginsel spierwit brood per dag, of de daarmee overeenkomende hoeveelheid zuivere tarwebloem (altijd in beginsel), en daarvoor betaalde achtenveertig centiemen per kilo. Het was het regime waaronder wij leefden; niet echter overal, vermits ik dezer dagen nog in een Brussels blad moest lezen dat één der meest geteisterde en trouwens minst verzorgde steden van het land, Dinant nl., acht dagen lang zonder brood heeft gezeten. "Op Donderdag 23 September" schreef de toevallige Dinantse correspondent der "Belgique" in het nummer van de 5e dezer, "heeft men tegen betaling een kilo zwart brood per gezin uitgedeeld, en sedertdien hebben wij niets meer zien komen."

- Aldus te Dinant, en ik heb, in de laatste tijd wel meer klachten van die aard gehoord, inzonderheid wat de kleur van het brood betreft. Te Brussel echter hadden wij helemaal niet te klagen: de toestand was dat wij niet veel, en voor sommigen te weinig, maar heel goed, mooi wit brood te eten kregen, en die toestand duurde, tot ons groot genoegen, al maanden.

Hij was echter voor verbetering vatbaar, zoals alles wat menselijk is. En die verbetering werd ons dan ook als aanstaande aangekondigd, zodat ons genoegen zich met nieuwe dankbaarheid, tot grote lof van wie dat toekwam, ging vermenigvuldigen. Het brood was duur: men zou het van achtenveertig tot tweeënveertig, en zelfs tot veertig centiemen verlagen. Het brood was voor handarbeiders schaars en onvoldoende: ons dagelijks rantsoen zou van tweehonderd vijftig tot driehonderd veertig dagelijkse grammen worden gebracht. Een kleine maand geleden stond aldus in al de bladen te lezen, en wij wreven in onze handpalmen, hetgeen geen aristocratisch gebaar is misschien, maar een dat te oprechter is van erkentelijkheid.

En dat dit geen belofte in de wind was, de huilerige najaarswind die ons tussen haakjes vandaag vooral met reumatiek bedreigt: ik kon het terdege opmaken uit het gesprek, dat ik veertien dagen geleden al mocht hebben met een vriend uit Leuven, die mij verzekerde dat in deze stad de nieuwe maatregelen reeds werden toegepast en die niet de minste reden had om in deze te jokken.

Wij hadden dus alle recht te denken, dat ook Brussel een zelfde lot weldra zou worden beschoren. Tot hiertoe echter zagen wij niets komen, zoals Anna zwagerin van wijlen Blauwbaard (en die hem zulke lelijke poets zou spelen). En dat dit nog heel wat kan duren, maak ik op uit de sceptische glimlach van mijn bakker, - een glimlach waar hij het onvervreemdbaar geheim van bezit, - toen ik hem vroeg wanneer de nieuwe reglementering nu zou worden toegepast.

Intussen is er, in de Brusselse stadswijk, waar ik woon, iets gebeurd, dat nog minder geruststellend is dan het ongelovig gesmaal van de bakker. Er is namelijk, dat deze zelfde handlanger van onze vertwijfeling sedert eergisteren brood is gaan leveren dat niet meer wit is, gelijk wij dat nu al maanden lang gewoon waren, maar bruin, bruin als in de tijd der aanvankelijke wisselvalligheden, bruin van het maïsmeeel, dat ons brood zwaar en zuur komt maken. En met dat al hebben wij, schijnt het, nog geen reden van klagen: in dezelfde wijk vergaat het de verbruikers als de inwoners van Dinant: zij hebben gisteren vergeefs op hun dagelijks brood gewacht ...

Ziedaar vooralsnog tot hoever de beloofde verbetering strekt. Als troost kan gelden dat wij, om dat ontbrekende of onzuivere brood te smeren, beschikken over boter aan vijf frank tachtig het kilo, over reuzel, die even duur kost als varkensvlees (vier frank tachtig), en over margarine, die beneden de vier frank niet meer te krijgen is ...

14 oktober 1915

De Duitse gouverneur-generaal in België heeft, blijkens mededeling in de Belgische bladen de volgende verordening “over het verschuilen van ontplofingstoffen” uitgevaardigd.

Art. 1. Wie ontplofstoffen verschuilt of deze zonder schriftelijke toelating der Duitse krijgsoverheden vervaardigt, bestelt, wetens in zijn bezit heeft, ze aan andere personen afstaat of anderen helpt er aan te geraken, wordt met één tot 15 jaar dwangarbeid, in minder erge gevallen met ten minste één maand gevangenis gestraft.

Art. 2. Vervalt in dezelfde straffen, al wie tot het begaan van strafbare handelingen van de aard als onder art. 1 vermeld, iemand verzoekt, aanhitst of tracht te verleiden.

Art. 3. Zo goed als de dader wordt de eigenaar, bezitter, beheerder of bewaker van een huis of grond gestraft, die geduld heeft, dat in dat huis of op de grond verboden ontplofstoffen gestapeld of verscholen worden.

Art. 4. Blijkt uit de omstandigheden, dat de ontplofstoffen bestemd waren om de krijgsmacht van het Duitse rijk of de bondgenoten ervan te benadelen, zo wordt in de gevallen der art. 1 tot 3 tegen al wie, wetens de dader verheeld, geherbergd of anders ondersteund heeft, de doodstraf uitgesproken.

Art. 5. Wordt met dwangarbeid gestraft, al wie van de toedracht van het bij art. 4 van deze verordening onder straf geplaatst misdrijf op klaarblijkende wijze kennis bekomt en verzuimt, bij de krijgsoverheid tijdig aangifte te doen.

Art. 6. Bevoegd zijn de Duitse kriegsrechtbanken.

18 oktober 1915

Brussel, 8 oktober.

Opnieuw: wederopbouw (Karel Van de Woestijne).

De officiële, zowel als de niet officiële, de Belgische, zowel als de Duitse oorlogsliteratuur over heropbouw neemt afmetingen aan, die de aandacht dwingen. Nu en dan duikt aldus, in de laatste tijd, een onderwerp op, waar de pers op valt als een hongerig dier, en dat zij niet loslaat dan bij het allerlaatste kluijfe. Nu is, ten tweeden male reeds, België's heropbouw aan de beurt. En dat is, het spreekt vanzelf, voor een goed deel nog slechts toekomstmuziek. Aan het oude, goede verleden denkt men echter op het ogenblik maar liefst niet: het zou zuchten kosten, die men liefst spaart; het heden: men spreekt daar ook maar zo weinig mogelijk over, en dan nog met voorzichtigheid, ongeveer om dezelfde redenen; en zo teert men dan maar op de toekomst, een toekomst waarvan men het ongewisse halsstarrig over het hoofd ziet, omdat men nu eenmaal mens is, en geen waan de mens vreemd mag blijven. Wij staan voor het probleem: de toekomstige bouwkunst in België, en ieder vindt er zijn, als vanzelf sprekende, oplossing van, - die alleen voor wie de verschillende oplossingen samenbrengt en vergelijkt, niet meer zo vanzelfsprekend is. Hetgeen gij misschien reeds zult hebben gemerkt aan de brieven, die ik aan de kwestie heb gewijd. Intussen zijn weliswaar allen het er over eens, overheden als particulieren, dat niet alleen inzake openbare wegenis en hygiëne, maar ook op gebied der architectonische schoonheid, van hogerhand dient ingegrepen. Hier brengen, helaas, droeve omstandigheden er België weer toe, "terre d'expérience" te worden: het zal op onze grond zijn, dat men voor het eerst en in algemene mate, op zo goed als ganse steden, over de uitgestrektheid van dorp tot dorp, de principes van een nieuwe bouwkunst toe zal passen, en dit onder staatstoezicht en met staatsmedewerking: de gemeenschap die haar woonstede naar eigen inzichten optrekt, en niet meer (of althans veel minder) naar de

inzichten van het individu. Dit is wel geen eigenlijke omwenteling, vermits zij principieel voorbereid en sporadisch teweeggebracht was, maar de uitvoering op brede schaal, en zonder uitzondering, van beginselen die, een driekwart eeuw geleden geboren, nog geen onbesproken burgerrecht hadden verworven is dat wel.

Iets wat wij trouwens, in de verwarringen die de gebeurtenissen meebrachten, over het hoofd hadden gezien, is, dat de hogere overheid hierin al veel beter gewapend was dan de meesten dachten of wisten, en wel in hoofdzaak tegen wat nog het meest te vrezen is: lelijkheid en wansmaak. Het provinciebestuur van Brabant komt er, in een circulaire aan de burgemeesters der gemeenten, aan herinneren: "Bijzondere aandacht dient gewijd", aldus de provincieraad, "aan het architecturale karakter, dat aan de gebouwen, die de onder de oorlog vernielde constructies zullen vervangen, moet worden gegeven. Hierbij verleent artikel 15 der wet van 18 mei 1914 tot wijziging der wet van 1 februari 1814 en 15 augustus 1897 op de wegenispolitie, verschenen in het Belgisch Staatsblad van 13 juni 1914, middel tot tussenkomst, in deze zin dat het de gemeenten machtiging verzekert tot het stemmen van een reglement tegen het verlelijken van het oord, terwijl het hen tevens het recht toekent, de bouwontwerpen in esthetisch opzicht te onderzoeken.

Deze wet, kort voor de oorlog uitgevaardigd, is vermoedelijk weinig gekend door de gemeentebesturen; daarom wordt er de gans bijzondere aandacht der burgemeesters op gevestigd, met het verzoek, dergelijk gemeentereglement op te maken. Dit reglement kan kort zijn, maar moet aan de gemeente een actie verzekeren op de evenredigheid der gebouwen, zo in opzicht van hoogte als dit van lijn, samenstelling, gebruikte materialen en kleur" - Gij ziet dat deze aanschrijving de goede weg tot beter begrepen bouwwerk aanwijst, al is de vrijheid der gemeente erdoor misschien nog wel heel ruim

gelaten. Nergens zou maar het minste mogen tot stand komen, dat niet door de handen van een hogere bouwraad - in casu de meer uitgebreide en heringerichte, "Commission royale des monuments et des sites" - zou zijn gegaan. Dit ligt trouwens, meen ik te weten, in de bedoeling der Belgische regering. Dat overigens de provincieraad van Brabant in zijn loffelijke ijver ook aan de andere grondslagen van moderne bouwkunde, in de algemeen aangenomen zin, heeft gedacht, moge blijken uit dit andere deel van zijn omzendbrief: "Opdat, ter gelegenheid van de wederopbouw der woningen, de hygiëne naar de tegenwoordige eisen worde toegepast, is het nodig stipt de voorschriften van de bouwreglementen na te doen leven. Beantwoorden deze reglementen niet langer aan de noodwendigheden van deze tijd, dan dienen zij herzien. Pogingen vanwege de bouwers om zich aan politievoorschriften over gebruik van bouwgrond en bezorging van gezondheidsinrichtingen, inzonderheid in dichtbebouwde delen van vroegere gemeenten, te onttrekken, zullen moeten tegengegaan worden." Aldus de Brabantse provincieraad, die op praktische, zij het ook brede wijze de bestaande wetgeving uitlegt, in afwachting van nieuwe en dieper gaande reglementering, die wel nodig zal blijken.

Wat nu, kan men zich afvragen, heeft de leek aan al deze verordeningen; de leek, op wiens standpunt wij ons in deze brieven hebben gesteld, die van esthetiek op papier en hygiënetheorie niet zo veel verstand heeft, en wiens vraag is en blijft: hoe zal dat alles er uitzien en wat bezorgt het mij aan nieuwe bestaansgenoegegens? - Het toeval wil, dat ik een, zij het dan ook zeer approximatief en nog slechts dubieus toekomstbeeld, dat echter een reeds meer concreet ontwerp uitmaakt, als voorbeeld kan geven, van wat een weer op te bouwen stad kan worden.

Dat voorbeeld is de stad Dendermonde. Onder de meest geteisterde, is zij de eerste der Belgische steden geweest om aan haar heropbouw

te denken, wat een bewijs is, van wel enige voorbarigheid, maar ook van prachtige vitaliteit. Maanden geleden al had het gemeentebestuur aldaar twee jonge, zeer bekwame Gentse architecten, de heren J. Ledoux en H. De Wilde, belast met de plattegronden van het nieuwe Dendermonde. Bij die plannen hebben die heren een verklarend rapport uitgebracht, dat nu in het laatste nummer van de "Moniteur des Bâtiments et des Travaux publics" is verschenen. Wij vatten het hier samen.

Dendermonde, versterkte stad, besloeg voor de oorlog 59 hectaren. De versterkingen zelf, grachten en militaire terreinen inbegrepen, nemen ongeveer 70 hectaren staatsgrond in. Nu had deze oorlog voldoende bewezen, wat de aldus aangelegde verdediging van een stad in onze tijd en voor de toekomst nog waard is. Het ligt dientengevolge voor de hand dat, met het oog op de uitbreiding der bevolking van een stad, die, zeer gunstig aan een grote stroom - de Schelde - tussen een grote nijverheidsstad - Gent - en een grote havenstad - Antwerpen - gelegen, bij meer ruimte haar toekomst te beter verzekert, het ligt, zeg ik, voor de hand, dat de gehele of gedeeltelijke ontmanteling van die stad een vanzelfsprekende noodwendigheid wordt.

Dit eenmaal aangenomen, kan het probleem van de wederopbouw volgens genoemde architecten worden herleid tot de volgende hoofdpunten, die de grondaanleg van de nieuwe stad bepalen: 1°. door gedeeltelijke ontmanteling de stad uitbreiden; 2°. de wijzigingen teweegbrengen door gebruik der beschikbare gronden volgens de tegenwoordige eisen der bevolking; 3°. toekomstige uitbreiding van de stad voorzien; 4°. de aldus aangelegde nieuwe wijken met het bebouwde stadscentrum verbinden door nieuwe en verwijde wegen; 5°. het geheel plaatsen in beplantingen die deels louter decoratief, deels voor het gebruik geschikt zouden zijn. - Grondtoeleg is dus: een dichtbebouwde kern, die langs brede lanen

uitwaaiëren zou naar de, buiten de tegenwoordige muren, langs wijde toegangen, in het lommer van veel ornamenteel en nuttigheidsgewas, nieuw opgetrokken wijken.

Ge merkt dat het bolwerk om de stad heen gedeeltelijk bewaard blijft: het zal een herinnering aan het vorige Dendermonde zijn, waar trouwens alle nog bestaande, interessante huisgevels van worden bewaard; het levert tevens de mogelijkheden op tot het aanleggen van een mooie singel. Want zelfs de grachten worden niet gedempt, dan waar het absoluut voor wegenis enz. nodig is: aldus kunnen zij mooie parkvijvers worden, die tevens groot nut kunnen opleveren bij eventueel wassen der Schelde (hier is tevens natuurlijk gelegenheid tot het uitvoeren van heel een stelsel aan afleidings- en besproeiingskanalen, sluizen tussen Schelde en Dender, en wat dies meer: allemaal bijzonderheden die ik u bespaar). Wat nu achter en buiten de aldus verkregen parken en boulevards gelegen is, wordt iets als de Engelse garden cities, niet echter zoals zij doorgaans zijn opgevat - beplantingen alleen op hygiëne en schoonheid gericht -, met een uitgesproken nuttigheidsdoel - moestuinen en boomgaarden, waarvan wij de waarde in deze tijd van openbare volksvoeding hebben leren inzien.

Deze nuttigheidsbeplantingen worden natuurlijk talrijker en uitgebreider naarmate men zich van de stad verwijderd. Zij worden er trouwens aan verbonden door thans nog niet bestaande bruggen, waar deze nodig mochten blijken.

Ziedaar de grote lijnen van het ontwerp: zelfs zij die nooit Dendermonde bezocht hebben, kunnen er zich een denkbeeld door vormen, hoe het er in de toekomst ongeveer uit zal zien. In de algemene lijnen wel te verstaan, en niet in de meer particuliere bouworde, waar trouwens ook de heren Ledoux en De Wilde niet op ingaan.

Over die bouworde, gelijk zij ons steeds beter voor ogen komt staan, schrijf ik u in mijn volgende brief.

19 oktober 1915

In de Belgische bladen vinden wij de volgende mededeling van het Duitse gouvernement in België:

Bij vonnis van het veldgerecht in zitting van 9 oktober zijn de hieronder genoemde personen wegens krijgsverraad (toevoer van manschappen aan de vijand) veroordeeld geworden:

Ter dood:

1. Bouwmeester Filiep Baucq, uit Brussel;
2. Lerares Louise Truliez, uit Rijsel;
3. Bestuurster van een geneeskundig gesticht Edith Cavell, uit Brussel;
4. Apotheker Louis Severin, uit Brussel;
5. Gravin Johanna de Bellerive, uit Montignies.

Tot 15 jaar tuchthuis:

6. Ingenieur Herman Capiou, uit Wasmès;
7. Vrouw Ada Bodart, uit Brussel;
8. Advocaat Albert Libier, uit Wasmès;
9. Apotheker Georges Derveau, uit Paturages;
10. Prinses Maria de Croy, uit Bellignies, tot 10 jaar tuchthuis.

17 andere beschuldigen werden verwezen tot tuchthuis of gevangenisstraffen van 2 tot 8 jaar.

8 personen, aangeklaagd wegens verraad, werden vrijgesproken.

Het oordeel tegen Baucq en Cavell, werd reeds voltrokken.

20 oktober 1915

Uit het Luikerland.

Luik, 15 oktober.

Vijftien volle maanden weldra is stad en streek en bijna gans het land door de Duitsers bezet. Toen de enige zoon in juli wegging, na zijn studieboeken te hebben in de rekken geschoven, omhelsden we hem, “tot ziens, weldra, een speelreisje naar de grens, daarna terug; in oktober ben je weer op de universiteit”. Met een glimlachje van hoop trok de jongen naar de vesting Pontisse. Enkele dagen later kregen we nieuws. Hij zat met een makker tussen de vestingen, op het dorpje Retinne, in een huisje, waar hij een telefoonpost had ingericht. De storm woedde reeds en donderde over het land van Luik. Doden waren gevallen. Gekwetsten werden binnengebracht. Krijgsgevangenen Duitsers zagen we en toen – wat was er gebeurd? – krijgsgevangenen Belgen en geen Duitsers meer. Luik werd bezet. Al de hoop, uitgesproken de dag van het vaarwel, was vervlogen. Het was oorlog met woede. De angst heerste. De dood joeg door de stad, door de streek. Het volk zelf voelde zich niet meer vrij. In het noorden van de stad zakte alles tot puin en zwegen één na één de kanonnen, die Luik moesten schutten en onze “onneembare” vestingen in het leven houden. Waar was de jongen? Zovelen van de onzen waren reeds dood. Zovelen spoorloos verdwenen. Waar was hij? Zijn dorp Retinne was as en puin. Geen mensenziel, geen vogel kon er nog huizen. Enkel een vreselijke, onverstoorde roerloosheid, een ontzettende stilte heerste over de plaats, waar de akeligheid der vernietiging iedereen de moed ontnam om nog op een toekomst te hopen. Waar was hij?

Dagen bleef het huis stil, waaruit alle dienstvolk was vrijgelaten. Stil, zonder wanhoop, zonder hoop en met bange verwachting van wat misschien het verpletterend nieuws van morgen zou zijn. Zo gingen

dagen voorbij, toen een jonge vrouw verscheen, als een heilige maagd uit de hemel. Ze sprak Vlaams. Ze had de jongen herkend in een lange rij krijgsgevangenen, die naar het station van Jonfosse trokken, om naar Duitsland te worden vervoerd. Beslist herkend. Geen twijfel mogelijk. Het was die dag een mistig herfstweer, doch die jonge vrouw bracht zoveel zonneschijn met zich binnen en zoveel hartelijke gelukslach, dat de treurigheid verschrikt de straat in vloog, de piano met ik weet niet welke stormnoten de “Vlaamse Leeuw” aan het brullen bracht en alle harten joelden. Gevangen! Naar Duitsland ... tot enkele weken later, wanneer we van hem zelf nieuws kregen uit ... Antwerpen. Het was de derde dag dat de buurttram reed van Luik (Ans) naar Brussel. Het was de eerste maal dat we Luik verlieten om in de buurt van Sint-Truiden de landbouwende familie te gaan bezoeken, te horen, wat ze van ons al vreselijks hadden vermoed, en te zeggen wat wij van hen al treurigs hadden gedacht. Zij ook hadden op het nooit beroerde dorp duizenden nooit geziene soldaten te legeren gekregen. Ook hun streek was toen reeds – het was begin november – drie maanden bezet.

De jongen had zijn lieve grootje geschreven en vroeg haar waar zijn ouders waren, van wie hij nooit een woord meer had gehoord en wie hij reeds herhaaldelijk had geschreven. “Leven ze nog? Wat hebben ze geleden?” Als een gil van wanhoop kwam die kreet uit zijn schrijven op. Meteen waren we nu duidelijker ingelicht dan de blijde boodschap van de jonge vrouw het had gedaan. Later vernamen we zijn doorgevochten terugtocht, met een deel van zijn regiment, het 14^e voetvolk. Weggeslagen uit de vestinggordel, gevochten bij Hannuit, in de buurt van Borgworm; gevochten bij Tienen, waar het woedend en moordend ging; gevochten bij Aarschot, bij Haacht, tot onder de muren van Antwerpens versterkingen, tot onder de dekking van Sint-Katelijne-Waver, waar van weerszijden de soldaten met hopen waren gevallen. Weg van Antwerpen, naar het noorden, naar

het oosten, naar Oostende, naar Frankrijk. Aan de IJzer, in de hel ... We weten dat hij er is. We trekken op de kaart een dikke streep met rode inkt, rood als bloed. We brengen iedereen, die naar nieuws van hem vraagt, voor die bloedstreep: "Daar is hij: we weten niet juist waar, doch daar vecht hij voor het land, of zit hij weer in een huisje of een puinhoop bij de telefoon. Nieuws? Geen. Doch hij leeft, totdat we stellig vernemen ... Geen nieuws meer sedert maanden. Geen woord, geen gebaar, uit nergens iets. Neen, hij kan niet vernietigd worden.

Hoor toch overal door de streek het rommelen en dan weer met een doffe duw de verre donder. Hoor de stem van de vernietigende oorlogsrazernij, de woedende kanonnen. Vlucht het huis in. Het helpt niet. Het hele uitspanseel is beroerd en geteisterd, met alles wat op de aarde leeft, die ons omringt. Deuren schokken, ruiten rammelen. Kom liever buiten in de tuin, in de boomgaard. Volg de boer achter zijn ploeg. Alles is vol van het geweldig lied, dat Europa zingt en dat de aarde weerkaatst, het epos van de mensenslachterij. We zijn er honderden kilometers van verwijderd. We horen het dag en nacht, van morgen tot avond, van avond tot morgen. Het duurt meer dan een jaar reeds. Einde september, en sedertdien maar onafgebroken, duurt het, over al de velden en de steden zijn verwoestingsroep dreunend en zijn razende woede. Schoten, eindeloos, bij honderdduizenden, zonder genade. Er zijn er, die niets meer horen, door te veel en te lang te horen. Het zal niet ophouden. Het zal, zou men gaan denken, eeuwig duren.

Daar grootje, vader, moeder, daar is de jongen bij, niet op een afstand, zoals wij, of achter een boom of achter een muur, of om te zeggen: "Hoor het bulderen, het zal weer zege zijn", doch om mee te doen, om te laden, om af te vuren, om broeders, huizen, dorpen, steden te vernietigen ... Hij kan niet sterven, zolang de kanonnen zo wraakroepend bulderen. Aan de telefoon? Daar ook moet hij leven.

De hedendaagse kanonnen kunnen niet roeren zonder telefoondraad. Hij leeft, ik weet het, totdat ...

Vijftien volle maanden. In mei bracht de Duitse post een gesloten brief van hem, afgestempeld: Antwerpen 17 september. In mei! Hij was ongerept gesloten. Onder de omslag stak schrift voor moed en hoop: "De Duitsers zullen niet lang meer in België zijn." Dit moest wezenlijkheid worden tot ons heil, om voor ons weer rust en vrede aan te brengen. Vijftien volle maanden ...

Met vastberadenheid en koel gemoed, moet men zich hier midden in de werkelijkheid plaatsen en in de tegenwoordige omgeving, onder de druk, de beklemming, de belemmering, tegenover de onzekere toekomst handelen, alsof de oorlog, zoals de jaargetijden, zoals regen en zonneschijn, zoals onweer en hagel, eeuwig moest duren.

In deze geest staan onze boeren wakker en moedig bij hun werk. Luik ligt op de grens van twee gans verschillende landbouwstreken. Links van de Maas, tot over het hele zuiden van Limburg en het oosten van Brabant, strekt zich Haspengouw uit, naar het zuiden uitlopend in Condroz, de vruchtbaarste streek met de meest overvloedige voortbrengselen van heel België. Het is bij uitnemendheid de grond voor de suikerbiet, voor de tarwe en voor alles, wat om het even waar in Belgische bodem kan gedijen, een paradijs van boomgaarden, een goudmijn voor de fruitweker in het groot, voor de fokker van het zwaar trekpaard, voor de landbouwer, meestal gans of voor een deel huurder van zijn boerderij, doch meer nog voor de grondbezitter, de gevreesde vreemdeling, die doorgaans de buurtstad bewoont, ook wel voor een nagenoeg niet gekende kasteelheer. Bij plaatsen, hele velden ver, is de kleilaag er tot 10 meter diep.

De rechter Maasoever begrenst onze Ardennen, die noordwaarts uitlopen tot tegen de Hollandse grens, doch daar, tussen Maas en

Vesder, het land of de hoogvlakte van Herve werden genoemd. Het land van Herve is werkelijk een geheuvelde hoogvlakte, een gewest, niet met boerderijen van 40, 50 tot 100 en maar hectaren, zoals in Haspengouw, maar veel kleinere “gedoentjes”, waar de boer veel rijk weiland, weinig akkergrond heeft, leeft van zijn veestapel, zijn zuivelhandel, zijn zwijnenteelt, en het weinige, dat hij bezaait, bewerkt, met zijn koeien, zijn os of een paard. De Vlamingen, die het grootste deel van Haspengouw en het noordelijk deel van het land van Herve bewonen, onderscheiden duidelijk wagenboer en eenspanner voor de boeren met paarden, koe- en ossenboer voor de anderen.

Hoe genoeglijk rolt het leven
Des geringen landmans heen,
Die zijn zalig lot, hoe kleen,
Voor geen koningskroon zou geven!

Zo zong immers Poot, twee eeuwen geleden. Zo konden ook onze boeren hem nazingen, waar elk zaadje honderd gaf voor één, doch het treurlied van G.T Antheunis werd voor hen de werkelijkheid:

't Zijn droeve tijden als de oorlog woedt,
Als men mensen slacht als dieren ...
Als haat en kwaad,
Als nood en dood
Grijnzen en vloeken en tieren.

Het waren rampzalige dagen, toen de strijd in Luikerland woedde en dagen lang daarna de legers trokken door heel de streek, heden hier, morgen elders neersloegen om te rusten, te eten, zich te verzorgen, en dan weer verder op te trekken, waar andere vruchtbare landouwen nog met gezegende nazomer- en herfstooft stonden. De mensen wisten niet was aan te vangen. Zouden ze nog werken? Wat

zou het helpen? Moeten vluchten. Stallingen en woonst met de reeds ingeschuurde oogst moeten opgeven en bij de terugkomst mogelijk niets meer vinden dan puin en kaal gesloopte grond. Ontmoediging. Radeloosheid. Wanhoop. Gelukkig een onhoudbare toestand van korte dagen. De soldaten gingen heen. Zoals na een erg onweer, weer de zon schijnt en elkeen zich naar buiten rept om de onderbroken arbeid voort te zetten. Zo ook liep onmiddellijk het veld weer vol. Hoe meer de dagen vorderden, hoe rustiger werd het dorp en de boerderij. Ontgoocheling kwam er nog genoeg. Met de vraag: hoe zullen wij pachten en belastingen betalen; hoe dit jaar de intrest van de pandschuld afleggen? Te Luik, op de markt van de Quai de la Batte, kon niemand meer dan één frank krijgen voor een pond boter; de eieren gingen 5 centiemen. De biggen, bij honderden aangebracht, iets wat nooit iemand had beleefd, kocht men voor 2 tot 5 frank per stuk. De speenvarkens kocht bijna geen mens. Een deel van het vee was weg naar het Belgisch leger. Hier te Coronmeuse en te Bressoux, op het exercitieplein, en op veel andere plaatsen, waren bij de vlucht van ons leger duizenden stuks achtergelaten, zodat in september, te Seraing, het vlees tegen 80 centiemen het kilo werd verkocht. Gans boomgaarden fruit, in juni en juli op de boom en in massa gekocht, werden voor rekening van de boer gelaten. Opeisingen van paarden, vee, voertuigen, levensmiddelen en voeder werden door het Duitse leger gedaan en met een blaadje papier betaald, dat eerst later geld zou worden, niemand wist wanneer. Voor vee, voor zwijnen was geen koopman te zien. De suikerbieten stonden in het veld te verdorren. De vorstdagen naderden en er was geen fabriek, die aanstalten maakte om haar poorten te openen. Sint Andries, 30 november, de vervalddag van de landhuur was nabij. Voorraad om te verkopen was er genoeg, doch afnemers, die geld moesten aanbrengen om de boerderij te doen draaien, bleven onzichtbaar. Zou werkelijk het einde van alles komen? Zou nu toch de wereld

vergaan, zoals de geestelijkheid het naar de heilige boeken zo vaak had uitgelegd en voorspeld?

Juist was de boerenhemel veranderd in de akeligste hel, toen reeds begin december zich de kleine eigenaars hier en daar beleefd voorstelden om even te vragen of ze hun landhuur niet konden krijgen. Toen, dadelijk hen op de hielen volgend, de ontvangers van de grote godshuizen en weldadigheidsinstellingen aanklopten, om er op attent te maken dat de grote kassen leeg waren, veel geld moest beschikbaar komen voor onderstand en tegemoetkoming bij ellendigen, lijdenden, hongerigen, en de boeren toch maar spoedig zouden komen betalen. Werkelijk de hel der boeren was op deze wereld gekomen. Het werd volslagen ondergang, zeker, onvermijdelijk. Werken hielp niet meer. Men kon zo maar met één slag alles komen halen. Of dit nu naar de Belgen, naar de Duitsers, of naar de eigenaars ging, om het even!

Zo hopeloos was de toestand, wanneer plotseling, inderdaad plotseling, alles veranderde, een sterkende hoop op de toekomst door de pas kiemende graanvelden lacht en het loof van onze suikerbieten een liedje begon te zingen. De dure tijd sprong door de steden, door de werkende klasse der nijverheidsstreken, trof iedereen met ongehoorde opslag van de prijzen, van alles wat onontbeerlijk was. De slachtoffers waren allen, uitgezonderd enkel de boer. Onze dorpen werden bestormd. Voor één verkoopbaar stalbeest liepen wel tien kopers; voor één pond boter werd de boerin op de markt bestormd. Het vlees, dat de boer alleen leveren kon, steeg razend in prijs en elke dag hoger. Kooplui stonden te vechten met geld in de hand, en hoe meer men vroeg, hoe hoger steeg het bod. Onthutst, dagen lang, kwamen onze eenvoudige dorpers te staan en beraadslaagden onder elkaar of ze niet met verkopen staken zouden, tot op de dag dat een vette os, een gemest zwijn, een kip, een klomp boter hun gewicht in goud zouden gaan.

Al de suikerfabrieken stoomden en rookten. De opbrengst was goed. De rijkdom was voldoende. De prijs al niet minder. De overheid had wel op bevelpapier en op plakschriften de graanhandel vaste prijzen voorgeschreven, doch de boer hoorde, zag, zweeg en overwoog diep in zijn binnenste. De granenspeculatie trad slim en sluw naar voren, voorzichtig als een roofbeest dat op prooi aast, doch de dorpelingen hitsten het beest op met het oog scherp naar het ogenblik dat het in zijn opperste hongerroede zou komen. Het ging overprachtig. Het slaagde buiten alle verwachting. Heerlijke strategie.

Nimmer was hier op de place Verte de maandagbeurs drukker, driftiger. Een wemelende, fluisterende en toch driftige menigte bezette het plein zo dicht als bijen in hun korf en krioelde, ongeduldig, erg zenuwachtig. Wie luisterde kon zelfs geen lettergreep snappen van een taal uit gebaren, tekens en halve woorden. Het werd gaandeweg koortsigheid. Het hotel Grüber was volgepropt, la Populaire, het socialistisch ruim lokaal, was volgepropt. In het gewoon groot en prachtig beurscafé, Le Phare, was het telkens zo geprangd ondoordringbaar druk, dat entreekaarten werden geëist. Kleine lomp voorkomende boertjes, echte ouderwetse ossenslepers, herenboeren met juwelen, gewiekste beursspeculanten, ook al boerinnen en potsierlijk geklede zakendames, met papier en potlood in de hand, pratend met mannelijke gebaren en voorkomen, zo'n golvende menszee bewoog, en beweegt thans nog elke maandag, hunkerend, de boeren om af te zetten tegen allerhoogste prijs, de anderen om af te nemen met toch nog hoop op winst. Uit Luik weg gingen mannen en vrouwen, met gespan, de omliggende dorpen af, en verder tot 50 kilometer in de omtrek, om de boer op het nest te pakken, in het vooruitzicht dat de man van toeten noch blazen zou weten en zijn gereed liggende voorraad koopwaar tegen toch wat aanmoedigende prijs zou afzetten. Ze troffen hem echter overal in zijn wel versterkte

loopgraven. Te vangen was hij niet. 's Nachts reden paardjes kleine karretjes het dorp uit met enkele zakken tarwe of haver en de boer stak duizend frank en meer in zijn beugel. Eerst 80, dan 100, dan steeds hoger, zodat er in de handen wreven en heel onder vier ogen glimlachend verklaarden: 150 frank de zak heb ik gehad. Alles wat uit het dorp ging, woog op tegen geld. Nooit had iemand de werkelijkheid zo prachtig in een droom gezien. De grote boeren, meteen industriëlen, handelaars, beursmannen en financiers, door wijder verkeer, meer beschikbare tijd, ook meer onderlegd, beter in- en afgericht dan de kleinen, hebben ongelooft gewonnen.

Met gesmokkelde of ingevoerde waren uit Holland hebben hier, op de markt van de Quai de la Batte, doodarme echtparen, met enkele maanden dag en nacht te ijveren, duizenden gewonnen.

Meneer, zegde een slordige vrouw, behendig bij de tong, als de "krieg" nog één jaar duurt, kom ik met een dogcar naar Luik.

Het mag in deze omstandigheden, alles wordt nog steeds duurder en de boer maakt immer veel geld, niemand verwonderen, zo onze stedelijke bevolking de landsman hartelijk haat en verfoeit en hem de ergste rampen toewent. Dit merken we vooral in de pers, waarin maandenlang geen pen te krijgen was om tot verdediging van de landbouwer in de bres te springen. De meest schilderachtige beschrijvingen, die men van een uitbuiters- en dievenbende kan maken, hebben we te lezen gekregen. Men eiste vervolging, straf, uitzonderingswetten, tussenkomst van elke soort van overheid. Iemand stelde zelfs voor een bijzondere belasting te slaan om de boer te treffen en hem zo van zijn voorgewende, ongehoorde winsten een deel te doen afstaan tot redding van zoveel onnoemelijke nood in het land.

De man heeft zich steeds laten bevelen en zich geschikt naar de leuze: Doe stil voort! Thans zelfs beginnen hier en daar woordvoerders tot zijn voordeel de stem te verheffen, toch zeker tot zijn verdediging. Ze achten het meer dan aardig dat iedereen op de boer valt, die toch maar voordeel heeft gehaald uit een hem gelaten vrijheid van verkopen en uit een aanbod dat niet hijzelf maar de "heren" uit de stad steeds hoger hebben gedaan. Hij is alzo enkel handelaar gebleven, iets waarin toch niemand een misdaad kan zien. Vooral de boer niet, toch een zo erg zorgend proletariër, slaaf van de grondeigenaar, zelden zelf eigenaar en die daarbij zo weinig gelegenheid heeft om winst te maken. Hier de grote boeren uitgezonderd. Intussen, zeggen anderen, slaat ook de stadshandel met alles op, deed hij het reeds in de eerste oorlogsdagen met overvloedige warenavoorraad, zonder dat iemand roerde.

Heel zeker heeft nog immer deze boerenmedaille een keerzijde, die we bij een volgende gelegenheid zullen tonen.

21 oktober 1915

De terugtocht der veertien (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 11 oktober.

Indien ik er de tijd toe had, dan schreef ik deze "correspondentie" in hexameters. En indien ik er de kennis toe bezat, dan zouden die hexameters gesteld zijn in het Grieks. Eén en ander gebeurt echter in deze krant niet dan bij uiterste zeldzaamheid, en er bestaat, behalve dat gebrek aan tijd en kunde, geen voldoende reden, dan dat daar nu verandering in gebracht zou worden. Zodat ge het zult moeten doen met, niet eens heel mooi, Nederlands proza.

En nochtans, welk een onderwerp! Welke "zangstof", zoals Bilderdijk zou hebben gezegd. Welk gegeven tot ontrolling van brede periodes,

in de trage statigheid der lange dactylen en de kernachtige bonkigheid der stevige spondeëen! Pracht en epiek, van een blijde levensgezonde epiek, die in de nijdige vernielingsepiek aan deze tijd afwisseling kon brengen, zoals in Ilias en Aeneas het verhaal van spelen de bloedige heldhaftigheid der gevechten met heldere stralen beglanzen komt! ...

“Zing dan, o Muze, de strijd en de vliegende wapnen van dezen,
Die, uit de kaatsende hand en de galm van hun stem, het luchtruim
Vullen met vreugd en 't bewondrend gegons van degenen, die
toezien ...”

Maar laat ik hier mijn zanglust voor een ogenblik beteugelen: het past, mijn ode van een verklarende argumentering vooraf te doen gaan. Al weet gij reeds bij benadering, en omdat ik er u vroeger al over verteld heb, waar het om gaat: het balspel dat al de buitenwijken van Brussel voor het oog van de argeloze wandelaars onveilig is gaan maken, maar niet te minder één der allerschoonste volksvermaken is die men zien kan; de “pelote”, die ons uit het land van Charleroi is overgewaaid en die thans in de hoofdstad door duizenden wordt gespeeld; het levendige bedrijf der “Petite Reine Blanche”, gelijk de geestdriftige Maurice des Ombiaux het kleine, harde, witleren balletje noemt, waar hij een ganse roman aan gewijd heeft, en die thans heerst in het land van Brabant met al haar wel heel lichte en -wufte gratie (vliegt zij niet van de ene naar de andere?), maar tevens met een gezag dat zijn oppermacht juist aan zulke beminnelijke goedgeefsheid dankt, die geen onderscheid maakt dan voor de knapsten.

Overall ziet men, in de rustige straten der voorsteden, over het plaveisel getekend met witte verf, het trapezium, waar zich de vlugge en lenige “livreur” in beweegt, en waar de lange rechthoek aansluit, waar de andere spelers een vluchtige bal in zijn hoge en sierlijken

boog opvangen en terugkaatsen. Iedere zondag, en zelfs in de week, worden daar wedstrijden gehouden, en ik heb gezien dat men er, voor het gemak der spelers, een deel van het voetpad voor oprak. En onder deze spelers zijn er, die zich in korte tijd tot beroemdheid wisten op te heffen, zodat dezer dagen een deel van Brussel met echte verslagenheid het nieuws ontving, dat de befaamde Brébart iets in zijn lichaam verstuikt had.

Elke zondag dus, en ook 's maandags in de middaguren, ziet men de mannen, de “ploeg”, de “equipe” van Laken of Molenbeek optrekken tegen die van Anderlecht of Vorst, tenzij die van Kalevoet of Stokkel opkwamen tegen gene van Jette of Koekelberg. De eigenlijke stad, die van hun prestaties zo goed als in haar geheel verschoond blijft, ziet ze in losse gelederen voorbij wandelen: in alle nederigheid een corrida, die echter, evenals de stoet van pralerige stierenvechters, haar eigen, niet zo opzichtige, maar al zo lenige en zelfs fijne elegantie heeft.

Zonder heel veel tucht in hun aangeslotenheid, maar gezellig samen en zonder de minste oplettendheid voor elke andere straatwandelaar, lopen de manschappen lichtvoetig als Achilles en zonder acht voor welke mogelijke vermoeden ook (al zijn de afstanden lang!) naar het einddoel, dat hun, onbetwistbaar, de overwinning betekent. De meesten, de echten althans, die onder de omstandigheden zo goed als beroepsspelers geworden zijn - welk ander beroep staat trouwens nog open? - dragen, evenals toreros het hunne, een ambtsuniform, dat onbewust op de herkomst wijst van het edele spel, dat de hoofdbezigheid van hun handen, hoofd en hart geworden is: de witte lijnwaden matrozenbroek, onderaan uittrechterend als een omgekeerde leliekelk over witte strandschoenen, een wit los sporthemd met een lang, kleurig stropdasje onder het alledaags colbertje, dat straks ter zijde wordt gelegd; en alleen het hoofddekseel verschilt van dat der

wereldberoemde “pelote”-kampioenen, die ons door de wereldtentoonstellingen werden geopenbaard: die kleine, pezige, gemsvlugge, die pikzwarte Basken met de vurige ogen, wie het spel als het ware dansen is, naar bepaalde ritmes, in een bepaald tempo, waar deze de kleine baret der geitenhoeders en muilddierdrijvers dragen, stellen onze Brusselse spelers het met de diep over het achterhoofd getrokken apachepet, die hun ook wel kranigheid bijzet, maar dan toch een kranigheid van minder, en haast van verdacht allooi.

Zo trekt hun stoet de stad door. Aangekomen op het speelterrein, wordt hij doorgaans, bij elke zondag terugkomende en plechtige wedstrijd, door gezette en gezellige voorzitters en zelfs door stroefdeftige of opgeblazen joviale leden van de gemeenteraad ontvangen. Een plekje wordt gezocht; op veilige straatstenen voor het uitgetrokken en opgevouwen colbertje. De hemdsmouwen worden tot op hoogte van de puntige, schubbig rode elleboog opgerold. De rechterhand schoeit de obligate leren handschoen. Elk neemt, in de afgetekende speelruimte, al wippend en heupwiegend zijn plaats in. Een galm, die een vraag lijkt; een weergalm die instemmend antwoord is; het witte koninginnetje vliegt door de suizende lucht als een miniatuur meteootje. Het spel is begonnen; de nekken der toeschouwers spannen; de autoriteiten glimlachen fijntjes en ondoorgrondelijk; de hals der spelers zwelt, en

“Zing, zing hoog nu, o Muze, het spelen en vliegende veren,
Waar aan de heup, en de sprong van de voet, en de stoot van de
handschoen

Vinnig de bal ontschiet, hij, de witte, de zonnige en ronde, om
De andere handschoen te raken en weer dan ten eerste te keren” ...

Zo dan spelen zij, de hele namiddag door. En 's avonds als het pleit voldongen is en de overwinnaar bekend, keren zij huiswaarts, de lang

nahijgende longen vol ijzige en hete lucht, het rode voorhoofd vol zweetparels, de benen en armen vol gloeiende moeheid, en rechtop de kraag van het alledaags maar bij de terugtocht nuttige colbertje ...

Zulke terugtocht heb ik gisteren, met echte esthetische aandoening, bijgewoond. Het was zondag; heel de dag mooi weer, en de avond nu vol rustige feestelijkheid. Vele burgergezinnen waren naar buiten of naar het bos geweest, - voor het laatst misschien dit jaar. De tram was dan ook bomvol; allemaal dankbare tevreden mensen, die elkaar tegenlachten. Maar hoe staken zij af, al deze klein voldane, gedrochtelijk gezonde burgertjes met hun vette vrouwen en witneuzige kinderen, bij de Veertienen, de wel wat gemene maar Apollonisch schone en van de overwinning glanzende Veertienen, die, onder de andere reizigers in de wagen en op voor- als achterbalkon verspreid, hun gezamenlijke ogen gericht hielden op hun aanvoerder, hun hoofd, de eigenlijke overwinnaar, die, zeer zedig, maar met een zalig glimlachende zelfbewustheid, zat naast zijn vrouw midden op de bank binnen, en die welgevallig zijn bliken liet grazen van makker op makker.

Kijk, ze stonden of zaten, de makkers, en aten (ze krakend tussen de schitterende witheid der tanden, ze pellend met stijve vingers) de winterse noten, die smaken naar suikerige olie. Loerend bezagen zij schuin en bewonderend hun zedige leider. - "Hebt ge gezien", zo gingen hun vleugelige woorden in eerbied," hebt ge gezien zijn wip en de zwaai van zijn arm bij het livreren?" - "Ja!" was het bevestigend antwoord; "zelfs met zijn blote pollepel! Want geen handschoen draagt hij: zijn hand lijkt zwart van de eelt!" Blij en met fierheid bezagen zij hem en bezagen elkaar. - Hem, den beheerser van het spel en de ploeg van de vlijtige helpers: kalm en bewust, en zijn hand in de hand van de glimmende vriendin, zat, en zijn borst ging omhoog en zijn borst ging omlaag ...

Zo, in de lichtende wagen die glansde van hun gezichten, na de namiddag van roemrijk spel, de gelukkige terugtocht van deze Veertienen, die, noten aan het eten, de leider al lovend, zagen de leider, en zagen zijn vrouw, die, samen gezeten, hand van de man in de hand van de vrouw, genoten hun bijval: waar geen enkele van hen de vrouw aan de meester benijdde ...

Maar ik bemerk dat ik, zowaar onbewust, toch hexameters heb zitten schrijven. Confuus smee ik uw vergiffenis af: ik heb het niet met opzet gedaan. Even onopzettelijk trouwens als mijn werkelijke bewondering voor deze balspelers ... die, ik geef het toe, aan het front prachtig figuur zouden hebben geslagen. Maar daar waarschijnlijk te laat zullen aan gedacht hebben, als het reeds verboden was, en zo goed als onmogelijk geworden, dat front nog te bereiken.

Commission for relief in Belgium.

De heer Young, bestuurder hier ter stede van het werk van de Amerikaanse commissie voor hulp in België, heeft ons over dat werk enige inlichtingen verstrekt, waarvan het volgende onze lezers ongetwijfeld belang zal inboezemen.

Er is nu sedert de vestiging van de commissie bijna een jaar verlopen en in dat tijdsverloop hebben wij een miljoen ton voedingsmiddelen naar België gezonden of door onze bemiddeling naar België laten zenden. De commissie voor hulp is, zoals men weet, een onzijdig lichaam, onder het patronaat van de gezanten van Nederland, Amerika en Spanje bij de onderscheidene oorlogvoerende regeringen. Het personeel der commissie bestaat uit personen uit verscheidene onzijdige staten, waaronder een aantal Nederlanders met ervaring op het gebied van handel en scheepvaart. Voorzitter is de heer Hoover, een Amerikaan van Nederlandse afkomst.

De commissie houdt zich bezig met het aankopen in het buitenland van voedingsmiddelen, die zich beperken tot hetgeen strikt noodzakelijk is om in het levensonderhoud in België en Noord-Frankrijk te voorzien. De verschillende regeringen hebben artikelen hiervoor aangewezen, nl. tarwe, maïs, spek, erwten, bonen en rijst, en daar zijn kort geleden zuivelproducten, koffie, en zeep aan toegevoegd.

Deze artikelen worden in België en Noord-Frankrijk verstrekt door plaatselijke commissies in elke gemeente, die de voedingsmiddelen verkopen aan hen, die in staat zijn te betalen, en verder wordt er volgens een goed georganiseerd stelsel, voedsel verstrekt aan hen, die geen middelen hebben om hun voedsel te kopen.

Tengevolge van de werkloosheid, die er met de oorlog in België ontstaan is, zijn daar nu meer dan twee miljoen behoeftige mensen, die door deze organisatie aan voedsel geholpen worden.

Het geld, dat inkomt van hen, die wel iets voor de voedingsartikelen kunnen betalen, wordt aangewend ten bate van hen, die niets bezitten. Het brood wordt nu verhandeld tegen kostprijs. De grote sommen geld, die er nodig zijn om de behoeftigen te helpen, d.w.z. ongeveer tien miljoen gulden per maand, ontvangt de commissie uit liefdadigheid en uit bijdragen uit Belgische en Franse instellingen.

Bij deze ondersteuning van de behoeftigen heeft het Nederlandse volk zijn schone edelmoedigheid getoond. De Nederlandse regering en de spoorwegmaatschappijen hebben het vrij vervoer per spoor, het kosteloze gebruik van de telegraaf toegestaan. Het Rotterdamse gemeentebestuur heeft door het vrije gebruik toe te staan van de havenspoorwegen en door vrijstelling van belasting te geven, gedurende het afgelopen jaar 125.000 gulden aan het werk bijgedragen. Dit geld betekent zoveel meer steun aan de behoeftigen

in België. Voorts zouden de moeilijkheden in het scheepvaartverkeer op Rotterdam het onmogelijk gemaakt hebben de gehele hoeveelheid tarwe te zenden, die in België nodig was, zo niet de Nederlandse regering tijdelijk met 30.000 ton geholpen had.

De commissie heeft nooit een beroep gedaan op de openbare liefdadigheid in Nederland, daar zij voelt, dat het Nederlandse volk door het ondersteunen der Belgische vluchtelingen een zwaardere last voor België draagt, dan uitgedrukt wordt door de bijdragen van andere landen voor de behoeftigen in België.

De bijdragen van de liefdadige wereld buiten Belgische instellingen voor deze behoeftigen gaan thans een bedrag van 40 miljoen gulden te boven; maar de belasting, die het Nederlandse volk zichzelf opgelegd heeft in het ondersteunen van de vele vluchtelingen en in andere richtingen ten opzichte der Belgen, is per hoofd van de bevolking in Nederland zeker veel groter dan de bijdragen, die er door de commissie van andere onzijdige landen ontvangen zijn.

Een kwestie, die in Nederland enige discussie en wrijving heeft gewekt, is het feit, dat de commissie niet in staat is zich te lenen tot handelsbedrijf tussen Nederlandse en Belgische kooplieden in België, hoewel de commissie zelf zeer grote aankopen van materiaal gedaan heeft in Nederland ter verscheping naar België, tot een bedrag van 8 miljoen gulden. De reden waarom de commissie geen handelsverrichtingen onder haar patronaat kan nemen, ligt in het feit, dat de vergunning om door de blokkade heen voedingsmiddelen naar België te zenden berust op de bepaling van de oorlogvoerende mogendheden, dat deze voedingsartikelen direct door plaatselijke steuncomités aan de bevolking uitgekeerd moeten worden, en daarom mag de commissie geen voedingsmiddelen of andere artikelen naar België verschepen, die aan iemand anders den deze

plaatselijke commissies geadresseerd zijn, die op hun beurt direct aan de bevolking moeten uitdelen.

Wat de commissie betreft, zij zou gaarne een uitbreiding zien van de handel tussen België en Nederland, daar het de taak der commissie ten opzichte van vele verzoeken uit België zou verlichten, maar het is niet binnen de bevoegdheid der commissie hier in enig opzicht wijziging in te brengen. De gehele leiding van het werk van de commissie berust op welwillende medewerking en niemand buiten de behoeftigen in België trekt er een cent voordeel van.

De handel der commissie heeft langzamerhand grote afmetingen aangenomen. De invoeren, die thans van de vastgestelde artikelen, welke de commissie naar België verscheept, gevraagd worden, gaan 140.000 ton voedingsmiddelen per maand te boven en daar de regeringen der oorlogvoerende staten bescherming verlenen aan de verschepingen van de commissie en daar deze ook van bepaalde tarieven geniet voor verzekering en bevrachting en verder van voordelige prijzen voor het vervoer op de Amerikaanse en de Argentijnse spoorwegen en van welwillende hulp over de gehele wereld, kan de commissie dat gedeelte van de voedingsartikelen, die bestemd zijn voor diegenen in België, welke kunnen betalen, beschikbaar stellen tegen prijzen, die niet hoger zijn dan in Nederland gevraagd worden. Zodat er als resultaat van de vrijwillige hulp en de verkregen maandelijks concessies, waartoe ook behoren, de grote faciliteiten door de Nederlandse regering verleend, maandelijks een aanzienlijke winst op de voeding der behoeftigen behaald wordt. Het bedrag van deze winst is niet elke maand even groot, maar overtreft thans één en een kwart miljoen per maand en, gelijk reeds gezegd, wordt deze gehele som ten bate der behoeftigen aangewend.

Onze eerste verscheping passeerde de 2e november 1914 de Nederlands-Belgische grens en sedert dat tijdstip tot 1 oktober 1915

(11 maanden) hebben wij naar België en Frankrijk de volgende hoeveelheden voedingsmiddelen gezonden (in tonnen van 1000 kilo).

Tarwe	438.685
Meel	156.743
Rijst	56.673
Erwten	8.374
Bonen	23.858
Mais	99.392
Zout	6.816
Aardappelen	18.347
Vlees en spek	23.513
Kleren	2.713
Verschillende goederen	19.097
Totaal	854.211

De gehele waarde van deze artikelen bedraagt meer dan 144 miljoen gulden en de verschepingen gedurende de komende winter zullen welhaast 40.000 ton per week bedragen, d.w.z. een waarde vertegenwoordigen van vijf tot zes miljoen gulden. Op het kantoor te Rotterdam werken 50 mensen, voor het overgrote deel Nederlanders. Een vertegenwoordiger van een der grootste

accountantsfirma's in de wereld oefent in het kantoor der commissie een voortdurend toezicht uit.

De werkende leden van de commissie hebben reden dagelijks hun erkentelijkheid uit te spreken tot de Nederlandse regering en in het bijzonder tot de ministers Loudon, Posthuma en Treub, evenals tot het Nederlandse volk voor de vriendelijke en edelmoedige wijze, waarop elk verzoek om faciliteiten en steun door hen en door de handel beantwoord is. Wat deze laatste betreft moet er nadrukkelijk op gewezen worden, dat de grote firma's in Rotterdam stelselmatig samengewerkt hebben om de vrachtprijzen te verminderen en het verzenden van de voedingsmiddelen der commissie op buitengewone wijze te vergemakkelijken.

De heer Young, de leider te Rotterdam van het werk der commissie, brengt voorts hulde aan mr. G. Nauta, vertegenwoordiger van de Nederlandse regering, voor de toegewijde wijze, waarop hij het werk der commissie te Rotterdam vergemakkelijkt heeft en voorts aan de heer Volkmaars, de inspecteur der invoerrechten en accijnzen, alhier.

De leden der commissie, zo zegt de heer Young tenslotte, hebben eveneens alle reden om dankbaar te zijn voor de tegemoetkoming, die hun in hun samengestelde taak betoond wordt door de vertegenwoordigers in Nederland van de regeringen van de strijd voerende naties.

De noodzakelijke aanwezigheid van een aanzienlijke staf van onzijdigen, die verspreid zijn over België en Noord-Frankrijk, betrokken bij het vervoer en de uitdeling der voedingsmiddelen, vormt op zichzelf reeds een eigenaardige toestand en al deze mannen roemen de vriendelijkheid en de tegemoetkoming van de Duitse militaire overheid, die hen behulpzaam is bij hun werk. Geen natie, aldus de heer Young, kan meer dan een andere aanspreken op

het welslagen der onderneming laten gelden en zij zal in de annalen der internationale liefdadigheid geboekt staan als een ongeëvenaard voorbeeld van hoge samenwerking.

Graanprijzen.

Onze correspondent schrijft uit Brussel:

Een besluit van 9 oktober komt de maximumgraanprijzen, zoals zij op 24 september waren vastgesteld, weer veranderen. Zij zijn nu als volgt, alles per 100 kg.

Tarwe uit pakhuis of molen 35,15 F (38,90), rogge uit pakhuis of molen 25,50 F (onveranderd), zemelen uit de molen geleverd 22 F (onveranderd), meel aan bakkers of verbruikers geleverd 45 F (46), brood aan verbruikers geleverd 0,41 F (0,42) per kilo. Deze prijzen zouden met 15 oktober ingaan.

In de praktijk doet deze verandering zich aldus gevoelen, dat wij voor 48 centiemen vroeger een brood van 1 kilo, nu van 1,200 kilo ontvangen.

22 oktober 1915

Opnieuw: wederopbouw (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 12 oktober.

In welke bouworde, ik bedoel: in welke stijl, onder welke gedaante wordt nieuw België opgetrokken? Aldus luidde de vraag, die ik aan het slot van mijn jongste brief uitte namens de onbevoegde maar belangstellende Leek (die ik, omdat hij een symbool is geworden, hier gaarne met een hoofdletter noem). Met andere woorden: hoe worden de, eenmaal door ieder aangenomen, principes van wegenis

en hygiëne materieel ingekleed, en wat zal, naast mijn gezondheid, mijn schoonheidszin er aan hebben?

Hier opent zich als vanzelf een parenthesis, die zich al lang opdringt, en die ik vooralsnog telkens heb toegeklapt, omdat ik aan de dingen, die ze aldus ontbloot, maar liefst niet denk. Het gaat hier namelijk om het bekende “koken moet kosten”. Het is niet moeilijk, beginselen voor te staan of aan te nemen, maar het is moeilijk ze te verwezenlijken, als men er geen geld voor heeft. En in België is er geen geld meer: de gemeenten hebben er geen, en de provincies hebben er geen. Wat de staat betreft: deze is wel naar eigen bekentenis vergoeding schuldig voor wat door de oorlog vernield werd, maar niets in de hieromtrent bestaande wet stelt de datum der uitbetaling van zulke vergoeding vast, en niemand trouwens in België die eventueel in deze aan de Belgische regering krediet zou weigeren. Er is van Duitse zijde gewezen op de mogelijkheid van geldelijke Duitse steun, zelfs waar die steun door toekomstige omstandigheden niet zou zijn gewettigd zijn; dus ook nu reeds, en nog onder de oorlogstoestand. Maar gij zult mij toelaten hier waardigheidshalve niet op in te gaan, waar baron von Bissing zelf zulks vooralsnog ongewenst acht. Niet meer trouwens, dan dat ik elders en op andere wijze naar de nodige fondsen zal gaan zoeken, - iets waar ik nooit enige opdracht voor kreeg, en waar ik zelfs geen opdracht toe aanvaarden zou, dit liefst aan andere speurders overlatende.

Gesteld dus dat wij in het nodige goud zouden zwemmen: naar welke aard bouwen wij weer op?

En hier word ik genoopt een nieuwe parenthesis te openen. En ik open ze ditmaal wagenwijd, omdat ik niet van verdachtmaking wil worden ... verdacht. In de tweede brief die ik onder de titel van “Opnieuw Wederopbouw” op 30 september schreef, stond te lezen als een denkbeeld van Karl Rehorst (Referent für Städtebau in der

Zivilverwaltung) dat Belgische architecten naar Duitsland zouden worden meegenomen om er te zien en te leren, hoe men naar moderne eis en smaak huizen bouwt. Zo'n reis achtte ik onnodig, in hoofdzaak omdat de Belgische architecten over het algemeen toch nogal goed op de hoogte zijn van de jongere Duitse bouwkunst (ik ken er die er letterlijk mee dwepen), en tevens omdat wat in Duitsland goed is, daarom nog geenszins deugt in België. Het plan van de heer Rehorst bevreemde mij te meer, omdat hij als een der postulaten van de heropbouw in België stelt, het optrekken van nieuwe gebouwen zooveel mogelijk naar 'örtliche Bauweise' te doen geschieden, desnoods daartoe gewapend met nieuwe administratieve middelen. Toen ik dat schreef moest ik mij als informatiebron behelpen met rechts en links verspreide nieuwtjes en berichtjes uit Duitse bladen. Nu echter ben ik in het bezit van de "Erste Beilage zum Deutschen Reichsanzeiger und Königlich Preussischen Staatsanzeiger" van 15 september, waar een officieel verslag in voorkomt over de "Kriegstagung für Denkmalpflege in Brüssel", op dewelke ik meende dat referent Rehorst dit denkbeeld van een studiereisje had uiteengezet. In dat verslag nu zie ik, dat op bedoelde "Tagung" niet Rehorst, maar wel baron von Bissing in deze zin had gesproken.

In hoeverre dit met de bedoelingen van Karl Rehorst zelf, die nationale architectuur voorstaat, overeen komt, wil ik liever onbesproken laten, omdat ik niet goed weet op welke wijze het in overeenstemming te brengen is.

Wat Rehorst zelf op bewuste "Kriestagung für Denkmalpflege" voor eigen rekening wel heeft gezegd, en voorgesteld als strijdig met zijn eigen heropbouwinzichten, en dus ook met "örtliche Bauweise", is, enerzijds de "auf französische Schulung zurückführende Formensprache des Barock oder Louis Seize", anderdeels "die tollste Kapriolen des ausklingenden Jugendstils".

Ik ben het gaarne met hem eens, die kapriolen, - uitingen van een overgangstijd zonder houvast, - te verwerpen, al zouden zij nu ook voor een goed deel hun Belgische rechten, als hier in den lande gewonnen en geboren, en dus degelijk "örtlich", kunnen doen gelden.

Wat de Louis XVI-stijl betreft, die, zij het zeer gemoderniseerd en naar alle moderne technische en hygiënische eisen verwerkt, bij opbouw van herenhuizen inderdaad nog dikwijls wordt toegepast: de heer Rehorst mag niet vergeten dat hij in alle werkelijkheid tot onze nationale traditie behoort, en geenszins hoeft te wijzen op "französische Schulung". Onder regentschap van Karel van Lorreinen heeft België, na lange tijden van beroering, een tijdperk van hoge bloei beleefd, die zich heeft geuit in een architectuur die niet louter Frans, maar Europees is te noemen. Van die gebouwen zijn er in ons land, en meer bepaald in Brabant, vele overgebleven. Zeer zuiver in stijl, naar archeologisch architectonische opvattingen, zijn ze nooit geweest, als men ze met de beste Franse voorbeelden vergelijkt: reeds in de 18^e eeuw kan men van assimilatie van verwerking spreken. Worden zij thans en - ik herhaal het - zeer van verre nog nagevolgd, inzonderheid te Brussel, dan is dat omdat zij er zowaar nationaal burgerrecht bezitten, en trouwens zeer goed samengaan met het algemeen uitzicht, met het "kader" der stad, - veel meer dan opgetrokken in een stijl, die bedoelen zou meer oorspronkelijk "örtlich" te zijn.

Met dat uitgesproken "örtliche" nu, dat als een eis voor de toekomst schoonheid van ons land wordt gesteld, zijn zo goed als alle Belgische architecten het met Karel Rehorst eens, al hebben zij, wat vanzelf spreekt, in deze een dieper en ruimer inzicht dan deze Beigeordnete van de stad Keulen. Dat deze de "Altertümelei" van vele, openbare en particuliere, gebouwen in België en meer bepaald in het Vlaamse deel van het land, is opgevallen, verwondert ons

allesbehalve. Stations als Gothische kerken of Romaanse vestingen, laboratoria en klinieken die er zowaar 16^e eeuws en zelfs Moors uitzien: zij zijn bij ons even talrijk ... als elders. Dat zij van jongere datum zijn dan, bv., in Duitsland: het bewijst veel minder conservatisme of liefde voor in- of uitheems verleden, dan overdreven begunstiging van vrienden en kennissen, zo op particulier als in openbaar gebied, en waar tot voor de oorlog de politiek de hoofdrol in speelde.

Het ligt echter voor de hand, dat waar de politiek tot gedwongen verruiming komt, en het arbeidsveld te uitgestrekt wordt voor enkel nepotische werkzaamheid, ook de archaïstische als Leopoldistisch grootsprakerige neigingen van officieel onaantastbare bouwmeesters, zoniet vervallen, dan toch plaats gaan laten voor andere idealen: deze van jongeren, die - het blijkt genoeg in de Brusselse voorsteden - geestdriftig de plaatselijke bouwwijze, zoals de heer Rehorst ze voorstaat, met toepassing van plaatselijke materialen, en in de plaatselijke kleur, voorstaan, en die van de eisen der hygiëne en der rooiing genoeg afweten, om niet naar Duitsland te hoeven gaan ... waar zij trouwens al lang met een mooie voorraad wijsheid van terug zijn ...

Hoe nu onze nieuwe steden er zullen uitzien? Stel u gerust, o mijn landgenoten; zij zullen er uitzien, in de hoofdlijnen, zoals zij vroeger waren, en ge zult ze onmiddellijk kunnen beminnen, omdat ge er geest en aard van vroeger in zult terugvinden. Alleen: er zal veel lelijks, van tussen de jaren dertig en tachtig, en ook wel van veel vroeger, en ook wel van veel later, uit verdwenen zijn. Maar zult gij er u om beklagen? ...

De nieuwe serie Belgische postzegels is verschenen. De waarden 1, 2, 5, 10, 15, 20 en 25 centiemen vertonen de beeltenis van koning Albert; de 35 centiemen een gezicht op leper, de 40 centiemen een

gezicht op Dinant, de 50 centiem en een gezicht op Leuven, de 1 F een gezicht op de Schelde. De 2 F stelt een groep Kongolezen voor die om de Belgische vlag geschaard staan, de 5 F geeft een gezicht op Veurne met koning Albert op de trap van zijn paleis, omringd door zijn staf, terwijl eindelijk de 10 F met de portretten in medaillon van Leopold I en II en van koning Albert versierd is. De zegels zien er zeer mooi uit. De waarden 35 centiem tot 10 frank zijn in groot formaat.

23 oktober 1915

Belgische Rode Kruis.

Het comité voor Nederland van het Belgische Rode Kruis heeft te 's Gravenhage zijn tweede algemene vergadering gehouden, onder voorzitterschap van de heer M. Laloux, ondervoorzitter.

De secretaris bracht verslag uit over de handelingen van het comité sedert zijn stichting. Acht auto ambulances zijn ingericht, waarvan zeven reeds ter beschikking zijn van het Belgische leger. Zulks is te danken aan de vrijgevigheid der Belgische uitgewekenen in Nederland en van Nederlandse weldoeners.

Waar het Belgische Rode Kruis geen beroep kon doen op de Belgen in het bezette gebied, wendt het zich vooral tot de uitgewekenen en de weldadige mensen.

In verband hiermee herinnert het comité, dat het volgens de overeenkomst van Genève verboden is verkopeningen, feesten of collecten in Nederland te houden ten bate van het Belgische Rode Kruis.

Terdoodveroordelingen in België.

Van bevoegde zijde wordt er de aandacht op gevestigd dat, waar, naar aanleiding van de terdoodveroordeling van verschillende personen, in België stappen zijn gedaan, als het verzoeken om gratie, die stappen niet alleen door de Spaanse en de Amerikaanse gezant, maar ook, gezamenlijk met hen, door de Nederlandse gezantschapsraad te Brussel, de heer Van Vollenhoven zijn gedaan.

24 oktober 1915

Uit Brussel.

Onze correspondent schrijft:

Sedert enige dagen worden de muren hier bedekt met een schier onafgebroken stroom van plakaten, in zulk een overvloed, als wij dat sinds lang niet meer zagen. Maar niet alleen de hoeveelheid, ook toon en inhoud der bladen bewijzen ons dat er iets veranderd is. Wat dit precies is, valt moeilijk te omschrijven; het duidelijkst kan ik het nog uitdrukken door te zeggen, dat men op ons de “manière forte” wil gaan toepassen, de ijzeren vuist wil laten gevoelen. Wat hiervan de reden is? Verschillende verklaringen zijn daaromtrent in omloop, welke echter allen uit de aard der zaak op onvoldoende gegevens zijn opgebouwd en derhalve hier beter onvermeld blijven.

Intussen staat het feit vast: wij worden op het onverwachtst meer dan voorheen “gemassegelt”, de overheden hebben hun houding gewijzigd ten opzichte der Brusselse bevolking. Uit een onzijdig oogpunt beschouwd, is dit zeer zeker te betreuren, daar ieder die de toestanden hier kent, deze verscherpingen met zorg en kommer moeten vervullen, want, hij weet het bij ondervinding: indien er iets is wat op het Brusselse volk een verkeerde indruk maakt en een tegenovergestelde uitwerking bereikt, van hetgeen het beoogt, dan zijn het wel scherpe maatregelen. Tot nu toe werd de druk van de

hand der Duitse overheid niet zwaar gevoeld; talrijke maatregelen, al verbod de toestand de overwonnenen hier openlijk voor uit te komen, werden wel degelijk als nuttig of goed bedoeld erkend, en volgens mijn inzien, een opinie waarin ik vele onzijdigen met mij heb, had de ongenode gast hier niet te klagen. Zal men nu dit alles gaan bederven? Zal men de goede voornemens, in de laatste tijden zo vaak geuit, vergeten; zal men weer in oude fouten, bij vroegere veroveringen te eigen nadele maar te vaak begaan, vervallen? Laten wij hopen, dat het nog tijd is, op de ingeslagen weg terug te keren, en de strakke teugel wat te verslappen. Veel moeite en onnodig verdriet zal men zichzelf en anderen dan nog bijtijds kunnen besparen, terwijl bovendien het na een jaar zo moeizaam bereikte, in het moederland hoog geprezene, dan niet in enkele weken tijd weer afgebroken zal worden.

Niet alleen de hoop van de weldenkenden, maar ook de verwachtingen van alle Duitsers moeten, dunkt mij, niet gericht zijn op een onnodige verscherping van het sedert augustus 1914 toegepaste regime, dat op gestrengheid, zonder vexaties, gebaseerd was, en waarmee, de bijzondere omstandigheden in aanmerking genomen, bevredigende resultaten bereikt werden. Indien mogelijk, mag er dan ook van deze eenmaal aangenomen en deugdelijk gebleken gedragslijn, zonder uitdrukkelijke noodzaak, niet afgeweken worden.

Na de dreigende proclamatie hier voor enkele dagen onverhoeds aangeplakt, na het terechtstellen of tot zware straffen veroordelen van enkele hier ter stede zeer bekende personen, waarbij de motieven van deze zeer strenge vonnissen aan het publiek niet in die mate bekend werden gemaakt, waaraan het in de loop der tijden gewend is geraakt, zijn nog enkele andere verscherpende bepalingen de onrust onder de volksmassa's komen verhogen.

Zo gelastte een bevel op 12 oktober om binnen het etmaal opgave te doen van alle personen, die gedurende de oorlog tot een vijandelijk leger hadden behoord en ergens verborgen mochten worden gehouden; niet alleen moesten de personen zelf zich komen aanmelden, maar ieder, die van de aanwezigheid van een van hen kennis droeg, werd onder bedreiging van zware straffen aangemaand dit te komen mededelen. Of de oogst groot is geweest, weet ik niet, maar wel doen hierover de wildste geruchten de ronde, terwijl toch een energiek onderzoek van de hier zeer talrijke politie het karweitje snel en zonder zoveel stof op te jagen had kunnen opknappen.

Op 16 oktober werd het bevel herhaald om alle vuurwapens in te leveren, waarvan er in Brussel wel nooit heel veel geweest zullen zijn en zeker niet veel meer over zijn, terwijl de meeste lieden hun revolver in de nachttafellade voor geen geld zouden durven afschieten, en haar dus nog minder tegen een welgewapende Duitse soldaat zouden kunnen gebruiken, met enige kans om veel kwaad te doen.

En tenslotte worden de bewoners bedreigd bij hernieuwd bezoek van vreemde vliegtuigen, inkwartiering te krijgen. Het logisch verband, dat een oningewijde niet terstond zal vatten, wordt aldus gelegd. Vijandelijke vliegers hebben herhaaldelijk tot doelpunten gebouwen gekozen, waarin Duitse troepen gelegerd waren. Zonder twijfel heeft de bevolking deze gebouwen aan de vijand doen kennen. De bevolking is dus verantwoordelijk en om deze nauwkeuriger te kunnen controleren, zullen zij, als er weer vliegers mochten komen, soldaten ingekwartierd krijgen.

Dergelijke proclamaties zijn niet geschikt om de "grote kinderen", die de Belgen zijn, mee zoet te houden.